

Keywords: the Republic of Kazakhstan, political stability, nation, race, culture, social harmony, rule of law, political reform, power.

References

- 1 Qazaqstan Respýblikasynyń Konstıtýtsıasy 30.08.1995.
- 2 Tabanov S.A. Sovershenstvovanie zakonatel'stva: teoriya i opyt Respubliki Kazahstan. Almaty: Zheti zharry, 2015, 84-87bb.
- 3 Kotov A.K. Konstitucionnoe stanovlenie Kazahstana kak novogo nezavisimogo gosudarstva / Nauchnye trudy «Әdilet». - Almaty, 2017, 121b.
- 4 Sapargalieva G.S. QR Konstıtýtsıalyq quqygy. Almaty: Jetti jargy, 1998, 22b.
- 5 Konstitucija Respubliki Kazahstan. Nauchno-pravovoj kommentarij. Pod red. G.S. Sapargalieva. - Almaty: Zheti zharry, 2014. st. 12
- 6 Halyqtyń kóshi-qony týraly Qazaqstan Respýblikasynyń 2011 jylgy 22 shildedegi (01.01.2019 jyly jańartylgan), 1 bap.
- 7 Ashitov Z.O. «Pravo suverennogo Kazahstana». Izdatel'stvo Zhety Zhargy. A, 2016, ct. 64.

Information about the authors:

Venera Nauryzova, Master of Law, Senior Lecturer of Civil Law, Atyrau, Kazakhstan, e-mail: veneran8282@mail.ru

DOI 10.47649/vau.2020.v58.i3.17

FTAMP 10.15.59

ӘОЖ 343.10

Р.Н. Шайхаденов¹

¹Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті
Атырау қ., Қазақстан Республикасы
r.shaikhadenov@asu.edu.kz

СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕУ САТЫСЫНДА АЙЫПТАУ ЕКПІНІНЕН АРЫЛУ - АЗАМАТТАРДЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ БІРДЕН-БІР ЖОЛЫ

Мақалада соңғы жылдары көп көтеріліп жүрген және де 2020 жылдың 1 қыркүйегінде Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлының Қазақстан халқына кезекті Жолдауында[1] көтерген өзекті мәселелердің бірі – азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау барысындағы құқық қорғау және сот жүйесінің реформалау жолдары туралы мәселе көтерілген.

Құқық қорғау жүйесінің жұмысында бұрынғы кезден санаға сіңіп қалған айыптау екпіні әлі де орын алуда. Қылмыстық қудалау орбитасына түскен азаматтардың құқықтарының ең көп бұзылатын кезі – сотқа дейінгі тергеу сатысы. Сол себепті, қылмыстық процестің дәл осы сатысына көп көңіл бөлу керектігі сөзсіз. Сонымен қатар, мәселелердің маңызды деңгейі тек қана процедуралық ғана емес, ұйымдастырушылық-құқықтық салада да жатқанын айта кету керек. Осыған байланысты, ҚР ҚПК-нде сотқа дейінгі тергеу сатысында дәлелдеу қызметімен байланысты бекітілген ережелер сотқа дейінгі тергеу органдарының, прокурордың, тергеу судьясының, адвокаттың жаңартылған функциясы мен жаңа міндеттерінің форматында қаралуы тиіс.

Егер елімізде Мемлекет басшысы бірнеше рет атап өткен сот жүйесінің өз ішінде сот төрелігін іске асыру кезінде судьяның елеусіз институционалдық тәуелсіздігі емес, шынайы тәуелсіздігі туралы мәселе шешілетін болса, онда рәсімдік-техникалық проблемалар, оның ішінде дәлелдеудің деформализациясы туралы мәселе артқы қатарға шығып, істің мән-жайы қылмыстық іс материалдарының қандай да бір әсерінсіз әділ сот талқылауында шешілер еді.

Негізгі сөздер: сотқа дейінгі тергеу, конституциялық құқық, айыптау екпіні, құқық қорғау органдары, полицейлік анықтау.

Қылмыстық сот ісін жүргізудің новеллаларына жүгіну қылмыстық процестің сотқа дейінгі сатысы түбегейлі реформалауға ұшырағанын көрсетті. Бұл процестің осы сатысында істі заңды, негізді және әділ шешу үшін маңызы бар дәлелдемелерді жинау, зерттеу, бағалау жөніндегі іс жүргізу жұмысының негізгі көлемі жүргізілетініне, ал қылмыстық қудалау орбитасына қатысушылардың кең ауқымы тартылатынына негізделеді.

Қылмыстық процесті одан әрі жетілдіру үшін қандай жаңалықтарды қабылдай аламыз және енгізе аламыз?

Посткеңестік кеңістікте соңғы уақытта жекелеген ғалымдар мен практиктер сотқа дейінгі тергеудің еуропалық моделіне көшу туралы мәселе қойып отыр.

Оған сәйкес біріншіден тергеу нысанын алдын ала тергеу ретінде (ГФР ҚПК 1974 жылғы реформасы) қысқарту ұсынылып, қылмыстық істерді тергеу функциясын анықтау органдарына беру ұсынылады. Бүгінгі таңда тергеудің анықтаудан түбегейлі айырмашылығы – тергеушінің формальды іс жүргізу дербестігі (ҚР ҚПК 60-бабының 7-бөлігі). Бір ғасыр бұрын сот жүйесіне ведомстволық түрде кірген сот тергеушісі институтын жойғаннан кейін бұл функция - белгілі бір анықтау органының қатаң ведомстволық иерархиясында тұрған және іс жүзінде анықтаушы болып табылатын тергеушінің «қалдығы» деп айтуға болады [2, С.108].

Екінші қадам-сотқа дейінгі іс жүргізу барысында айыптау билігінің қызметі полицейден басқа ешқандай өзге болуы мүмкін емес. Прокуратураның, полицияның және соттың функциялары бөлінуі тиіс. Бұл ретте полиция органдары прокуратураның басшылығымен және қадағалауымен қылмыстық құқық бұзушылықтарды анықтайды, ашады және тергейді. Прокурор полицейлік анықтауының нәтижелерін сот, қылмыстық процестік жазықтыққа ауыстыра отырып, полиция мен сот билігі арасында делдал болуға тиіс, сол жерде олар қорғаушы тарапынан зерттеу нысанасына айналады [3, С.25].

Полицейлік анықтау - полицияның қылмыстарды анықтау және ашу, оларды жасаған кінәлілерді жедел-ізвестіру іс-шараларының көмегімен, жария және жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу жолымен әшкерелеу жөніндегі қызметтің мазмұны болып табылатын сотқа дейінгі іс жүргізудің нысаны.

Сотқа дейінгі іс жүргізу шеңберінде полиция тарапынан жиналған нақты деректерді (бірақ әлі дәлелдемелер емес) қорғау тарапының қатысуымен зерттеу және адамды қылмыстық жауаптылыққа тарту үшін заңды негіз қалыптастыру үшін мемлекеттік айыптаушы сотқа ұсынады.

Тараптардың жарыспалылығы мен тең құқықтылығы принципін іске асыра отырып, қорғау сотқа оның қылмыстық құқық бұзушылық мән-жайларының нұсқасын растайтын, полицейлік айыптаудың нұсқасын теріске шығаратын немесе күмән келтіретін, сондай-ақ кінәлі адамның қылмыстық жауапкершілігін жеңілдететін нақты деректерді (екі папканың тұжырымдамасы, адвокаттық тергеуге параллель) дербес ұсынады.

Қылмыстық қудалаудың деформализациясы туралы өз уақытында проф. А.В. Смирнов мәселе көтеріп, оны қылмыстық сот ісін жүргізу реформасының басты міндеті деп белгіледі [4, С.83].

А.В. Смирновтың пікірінше, XX ғасырдың екінші жартысынан бастап қылмыстық процестегі жағдай айтарлықтай өзгерді. Аралас түрдегі континенталдық қылмыстық процесс дәуірі аяқталды, өйткені ол «қоғамдық келісімді» қамтамасыз ете алмады, себебі өткен ғасырдың ортасынан бастап қалыптасатын құқықтық және әлеуметтік мемлекетте қылмыстық процесс басқару құралы бола алмайды, тек сот төрелігін жүзеге асырудың құралы болуы тиіс.

Әлеуметтік және құқықтық мемлекет саяси тұрғыдан қоғамдық дискурсқа үміттенеді, онда қоғамдық тепе-теңдік пен тыныштықты сақтаудың кепілі ретінде мемлекеттік мәжбүрлеу емес, әлеуметтік және құқықтық әділеттілік сияқты қаралады.

Тұлғалардың әділ сот талқылауына құқығы 1948 жылғы 10 желтоқсандағы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының 10-бабында және 1950 жылғы 4 қарашадағы Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Еуропалық конвенцияның 6-бабында негізгі құқықтардың бірі ретінде жария етілді. Бұл ретте әділдік қағидатын толтыру жарыспалы болып көрінеді. Оның шеңберінде тараптардың толық теңдігі, соттың тәуелсіздігі мен бейтараптығы, жариялылық, кінәсіздік презумпциясы, дәлелдемелерді зерттеудің тікелей сипаты (күндізгі ставкаға құқық) сияқты бастамалар халықаралық дәрежеде мойындалды. Басқаша айтқанда, басқа да демократиялық институттармен қатар, жарыс процесі әділдікті, яғни қоғамдағы тыныштықты қамтамасыз етуге арналған. Демек, Қылмыстық процесс нысанын дамытудың басты бағыты қазіргі кезде толық жарыспалылыққа, оның ішінде алдын ала (сотқа дейінгі) тергеуге көшу болып табылады. Бұл аралас үлгідегі процестің туа біткен ақауын да еңсеруге мүмкіндік береді, ол бір сот ісін жүргізу шеңберінде инквизициялық және жарыспалы элементтердің үйлеспеуінен тұрады, бұл, атап айтқанда, оған тән айыптау еңісі деп аталатын феноменде көрсетіледі. Бұл өзгерістер әрдайым сезілмейді, және көптеген заңгерлер – ғалымдар мен тәжірибешілер – панацеяны барлық іс жүргізу іс-әрекеттерін одан әрі заңнамалық формалдауда көруді жалғастырады, бұл қылмыстық іс жүргізу кодексінің кейбір нұсқаулыққа айналуына және сот ісін жүргізуде мәжбүрлеу элементтерінің күшеюіне әкеп соғады, мұндай әдіс неғұрлым анық болғанына қарамастан, қазірдің өзінде тиісті әсер әкелмейді.

Сондай-ақ А.В. Смирнов процестің аралас, тергеу-жарыспалылық моделінен толық жарыспалылыққа көшуіне бірінші кезекте бастапқы инквизициялық үлгіден мұраға қалған алдын ала (сотқа дейінгі) тергеудің жазбаша сипатына кедергі келтіретінін алға тартады. Сотқа дейінгі сатыларда дәлелдемелерді тіркеудің қалыптасқан жазбаша нысаны – бұл тергеуші сот дәлелдемелері ретінде бірден жинаған материалдарды жария ету (тану) тәсілі, яғни сотқа жіберілуі және тікелей сот отырысында алынған дәлелдемелермен еркін бәсекелесуі мүмкіндігі. Француз типіндегі тергеу судьясы тергеуді өзі жүргізеді, алайда бұл теріс түсінік, өйткені соңғысы бұл жерде судья емес, тергеуші ретінде қаралады.

Қылмыстық қудалаушының соттық дәлелдемелерді жинауы, басқа да соттық құзыреттерді орындайтын процестің түрі бізге 1960 жылғы ҚПК-тен мұра ретінде қалды деген А.В. Смирновтың тұжырымдамасымен келісуге болады, қолданыстағы РФ-ның және біздің ҚР ҚПК-де айыптаушы тергеу билігі әлі де алдын-ала (сотқа дейінгі) тергеу сатысында "dominus litis" процестің қожайыны бола отырып көп жағдайда сот талқылауын жүргізуге негіз болады және көп жағдайда соңғы шешім шығаруға түрткі ретінде танылады.

XX ғасырдың екінші жартысынан бастап әлемде жаңа тарихи межеден өткен қоғамның талаптарын қанағаттандырудан қалған қылмыстық әділет реформасы туралы мәселе көтеріле бастады. Бірқатар елдерде (Франция, Ұлыбритания, Германия, Италия, Испания, Финляндия және т.б.) өзгерген әлеуметтік жағдайларға барабар қылмыстық сот ісін жүргізу модельдері іздестірілуде. Өзгерудің жалпы үрдісі айқын – бұл жарыспалылықты процестің сот сатысында ғана емес, сонымен қатар алдын ала (сотқа дейінгі) тергеуге, бірінші кезекте мұнда іс жүргізу функцияларын қайта бөлу, дәстүрлі тергеу судьясын "тергеуді үстіндегі судьяға" айналдыру, сондай-ақ алдын ала (сотқа дейінгі) тергеу

сатысында тараптардың өз құқықтарын қорғау жөніндегі нақты тең құқықтылығына қол жеткізу есебінен таратуға ұмтылу.

«Енді бізге қылмыстық сот ісін жүргізудің қандай тәртібі қажет» деген сұраққа жауап іздей отырып А. В. Смирнов жазбаша, яғни алдын ала (сотқа дейінгі) тергеудің формальды сипатына қарама-қарсы, оның деформализациясы, дәлірек айтқанда, қылмыстық қудалаудың деформализациясы болып табылатынына сенімді, себебі тараптар алған мәліметтердің оларды алған сәтте сот дәлелдемелеріне дереу айналмауы, ал оларды сот тексеруі мен тануының белгілі бір рәсімін немесе басқаша айтқанда, соттың ресмилендірілуіне мұқтаж болуы туралы ғана сөз болып отыр.

Бұл міндетті «екі папка» деп аталатын жүйе шеше алады, яғни қылмыстық қудалау тарапынан жиналған материалдар («полиция дәлелдемелері») «бірінші папканы» құрып, ол жалпы сотқа жіберілуге жатпайды. «Екінші папканың» дәлелдемелері тікелей сот талқылауында немесе Германияның ҚПК-де көзделгендей (§162-163а) шұғыл жағдайларда алдын ала (сотқа дейінгі) тергеу барысында тараптардың талап етуі бойынша жүргізілетін ерекше судьялардың тергеу әрекеттері барысында қалыптастырылуы тиіс. Бұл негізінен жәбірленушілердің, айыпталушылардың куәларының айғақтары сияқты дәлелдердің ауызша түрлеріне жатады. Сотқа «бірінші папкадан» дәлел ретінде екі тарап жинаған кейбір материалдар ғана ұсынылуы мүмкін (құжаттар, заттай дәлелдемелер, тану, қарау, тінту, алу, ұстау және т.б. хаттамалары), алайда олардың жол берілетіндігіне тараптар күмән келтіріп және алдын ала тыңдау кезінде сот тексеруі мүмкін [4, С. 85].

А.В. Смирновтың пікірінше, деформализацияланған қылмыстық қудалау қандай да бір мәжбүрлеу шараларын қолданбай және тиісінше оның барысында сот дәлелдемелерін қалыптастырмай, бірақ ең төменгі формальдылықпен, негізінен жедел-іздігіру және іздестіру іс-шараларын қолдана отырып, полицейлік (прокурорлық) анықтау түрінде жүргізілуі мүмкін. Егер қажет болса, мұндай анықтау күдіктіні ұстау және айыпталушыны сот алдында қылмыстық қудалауды қозғаумен (іс жүргізуге қабылдау) аяқталады, содан кейін тек қана және мүмкін болса, сот ісін жүргізу-дайындық сипатындағы сот рәсімдері (дәлелдемелерді сот ретінде заңдастыру, айып тағу, бұлтартпау шараларын қолдану), содан кейін істі сот мәні бойынша қарайды.

Сонымен қатар, А. В. Смирнов қылмыстық қудалаудың деформализациясы алдын ала (сотқа дейінгі) тергеуде іс жүргізу сәтін кемітуді білдірмейтінін атап өтті. Керісінше, ол сот қатысуын кеңейту есебінен күшейеді. Іс жүргізу функцияларын қылмыстық процестің сотқа дейінгі сатыларында бөлу туралы мәселе қылмыстық қудалаушы мен қорғау тарабы арасында алдын ала тергеуде шынайы тәуелсіз субъект-мәні бойынша тергеу судьясы қойылған кезде ғана қанағаттанарлық шешілуі мүмкін. Осы мағынада прокурор мен тергеушіге келешекте орындармен ауыса алады: прокурорға – дәлелдемелік ақпаратты іздеуді және жинауды жүзеге асыратын анықтау органдары өзінің толық іс жүргізушілік бағынысында бола отырып, барлық қылмыстық істер бойынша қылмыстық қудалау басшысының табиғи рөліне оралу.

Алдын ала (сотқа дейінгі) тергеудің осындай тәртібін ауырлығы орташа қылмыстар, ауыр және аса ауыр қылмыстар туралы істер бойынша қолдану ұсынылады, ал ауыр емес қылмыстар толығымен бұзылған анықтаудың оңайлатылған нысанында тергелуі мүмкін, ал айыпталушыны сот отырысына тікелей шақыру кезінде, мысалы, Францияда жасалғандай, істі кейіннен

бітістіруші сотқа бере отырып, алдын ала (сотқа дейінгі) тергеудің осындай тәртібін қолдану ұсынылады.

Профессор А.В. Смирнов сотқа дейінгі іс жүргізу сатысында дәлелдеуді оларға ұсынған деформализациялауда келесі артықшылықтарды көреді:

Біріншіден, дәлелдемелерді түпкілікті қалыптастыру тек екі тараптың қатысуымен сот отырыстарына және айқас зерттеу мүмкіндігіне ие болып, бұл олардың сенімділігін күрт арттырады. Бұл ретте ауызша айғақтар берудің тікелей жүргізілуі қамтамасыз етілуімен айыпталушының өзіне қарсы көрсететін куәлардан жауап алу құқығы іске асырылады.

Екіншіден, сот қорғауын берудің жеделдігіне кепілдік беріледі, өйткені тек сотта дәлелдемелер болып табылатын мәліметтер "күтпейді" және кідіріс болған жағдайда ескіруі мүмкін, демек, қылмыстық қудалау тарапы алдын ала (сотқа дейінгі) тергеуді жылдам аяқтауға және істі сотқа беруге мүдделі.

Үшіншіден, алдын ала (сотқа дейінгі) тергеу уақытын қысумен синхронды түрде алдын ала қамауға алу мерзімі де қысқартылады, бұл айыптау мен қорғау тараптарының жағдайын нақты теңестіруге, сондай-ақ бостандыққа және жеке басына қол сұғылмауға құқығын сақтауға ықпал етеді.

Төртіншіден, алдын ала (сотқа дейінгі) тергеу мерзімдерін заңнамалық реттеу күдіктіні ұстаған, оған бұлтартпау шарасы қолданылған (бұл жағдайда бұл мерзімдер жеткілікті қатаң болуға тиіс) не күдікті ретінде жауап алуға шақырылған кезден бастап ғана мағынаға ие болады. Тұтастай алғанда, алдыңғы сот тергеуінің (алдын ала немесе түпкілікті) мерзімі өте еркін болуы мүмкін, бұл қылмыстарды ашу міндетін айтарлықтай жеңілдетеді және қылмысқа қарсы күресті күшейтуге ықпал етеді.

Бесіншіден, алдын ала (сотқа дейінгі) тергеу органдары көбінесе бюрократиялық құжат айналымынан босатылады, ал бұл нақты тергеу үшін көп уақытты босатады.

Алтыншыдан, дәлелдемелер тікелей сотта қалыптасатындықтан, істі қосымша тергеуге қайтару қажеттігі де жойылады. Сонымен қатар, сотқа дейінгі дайындық тез арада деформализацияланды, соттың қажеттілігі жоқ және істі прокурорға «алдын ала (сотқа дейінгі) тергеудің кемшіліктерін түзету үшін» қайтару қажет, бұл да іс бойынша іс жүргізу уақытын қысқартуға ықпал етеді.

Жетіншіден, сотқа дейінгі дайындықтың бейресми сипаты кезінде қорғаушы мәліметтерді жинау және оларды сот арқылы жария ету кезінде белгілі дәрежеге дейін қылмыстық қудалау органдарымен өз мүмкіндіктерінде теңестірілетіндіктен, адвокаттық тергеу жүргізу үшін мүмкіндік ашылады.

Сегізіншіден, процестің сотқа дейінгі кезеңдерінде дәлелдемелер әлі жоқ, яғни қылмысты ашу және кінәлілік дәлелденгендігі туралы ерте айту алдын ала (сотқа дейінгі) тергеу көрсеткіштерімен (ең алдымен, қылмыстарды ашу) манипуляциялар үшін азғырады.

Осыдан келіп, көргеніміздей, әділ сот қылмыстық істің мән-жайларын объективті, жария және жан-жақты зерттеуді қамтамасыз етеді. Қазіргі қорғаудың әлсіз жақтарын дәлелдеуге қатысудың іс жүргізу мүмкіндіктері нығайтылғандай. Сонымен бірге сотқа дейінгі тергеудің айыптау еңісі азайтылады. Ең бастысы, соттың өз қалауы бойынша қылмыстық қудалау органдары қалыптастырған қылмыстық іс материалдарына тәуелділігі алынып тасталады, өйткені қылмыстық қудалау және сот билігі функциялары бөлінеді.

Дәлелдеудің деформализациясы тақырыбын зерттеген тағы бір ғалым-процессуалист А. В. Руновский өзінің «Жария айыптау істері бойынша сотқа дейінгі іс жүргізудің қылмыстық іс жүргізу формаларын саралау» атты

кандидаттық диссертациясында сотқа дейінгі іс жүргізудің нысандарын саралау қажеттігіне назар аударады, ал проблеманы шешу тек «полицейлік анықтау» моделі бойынша сотқа дейінгі іс жүргізудің жүйелі реформасы жағдайында ғана табады [5, 82 с.]

Профессор Л.В. Головкич кез келген реформаларды жүргізу кезінде, ең алдымен, қылмысқа қарсы күрес жөніндегі қызметтің өзінің табиғаты бойынша полиция қызметкері, оның нақты қандай ведомствомен жүзеге асырылатынына қарамастан, бар екенін ескеру қажет. Бұл ретте, қоғамдық тәртіпті қолдау функциясы жүктелген полиция қылмыс (құқық бұзушылық) жасалғанға дейін әкімшілік құқық ережелері мен нормаларына Бағынып, тек полиция ретінде әрекет етеді. Гипотетикалық қылмыспен (құқық бұзушылықпен) бетпе-бет келіп, белгілі бір адамды (адамдарды) қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін негіздерді қарастыра отырып, полиция автоматты түрде полицияға айналады, тек қана қылмыс (құқық бұзушылық) жасағаннан кейін жұмыс істейді, соның ішінде аяқталмаған қылмыстар және т.б. "формальды құрамдармен" (банданы ұйымдастыру және т.б.) қылмыстар. "Қылмысқа қарсы күресті жүзеге асыратын органдарды реформалау" қылмыстық полицияны реформалау ретінде қаралатын болса ғана кеңес мұрасын еңсеруге және шынайы жаңғыртуға алып келуі мүмкін екенін түсіну өте маңызды. Бұл ретте реформаторларға алдымен қылмыстық-полиция қызметін институционалдық, іс жүргізу және материалдық-құқықтық деңгейлерде, содан кейін осы қызметті сол деңгейде техникалық жағынан саралау мүмкіндігі болу үшін тұжырымдамалық түрде біріздендіру қажет [6, С. 39].

Қазақстандық ғалым-процессуалистер А.Н. Ахпанов, А.С. Тукиев, З.Г. Казиев өздерінің «ҚР-дағы қылмыстық сотқа дейінгі іс жүргізу: институционалдық қайта құрулар тренді» атты мақаласында пәнді айтарлықтай қысқартуды және сотқа дейінгі жеңілдетілген іс жүргізуде дәлелдеу шегін нақты сипаттауды ұсынады. Болашақта авторлар процестің сотқа дейінгі сатыларын жаңғырту тұжырымдамасын ұсынуда. Осыған байланысты сотқа дейінгі тергеудің жалғыз нысанына – анықтау көшудің орындылығы туралы мәселені зерттеу ұсынылады. Сотқа дейінгі тергеп-тексерудің нақты деректеріне дәлелдемелердің заң күшін беру сәтін бірінші және екінші сатыдағы сотқа ауыстыру туралы ұсынысты егжей-тегжейлі және жан-жақты зерделеу ұсынылады. Бұдан басқа, еуропалық қылмыстық процесс стандарттарына ұқсас қылмыстық қудалаудың басталуын айыпталушыны сотқа бергеннен кейін прокурор ұсынған жария (мемлекеттік) айыптаумен байланыстыру орынды [7].

Аталған авторлардың пікірінше, сотқа дейінгі өндірістегі тараптардың кінәсіздігі, жарыспалылығы және тең құқылығы презумпциясы қағидаттарын іске асыру қазақстандық канондардың, дәлелдемелердің кеңестік теориясының мұрагерлерінің тұжырымдамалық қайта ойлауын талап етеді.

Қорытындылай келе, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау – құқық қорғау және сот органдарының ең басты мақсаты болып табылатындығын атай отырып, осы жолда ең озық және дамыған елдердің тәжірибесін зерттеу отырып, өзіміздің ұлттық менталитетпен ұштастыру арқылы кол жеткізіміз қажет деген тұжырымға келіп жасаймыз.

Әдебиеттер тізімі

1 Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек. <https://egemen.kz/article/246495-memleket-basshysy-1-qyrkuyekte-qazaqstan-khalqyna-zholdauyn-dgariyalaydy>

2 Козубенко Ю.В. Уголовное преследование как элемент механизма уголовно-правового регулирования. Государство и право. 2008, № 2, с. 108-113.

3 Ларин А.М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции. М., 1986. С.25.

4 Смирнов А.В. Деформализация уголовного преследования - главная задача реформы уголовного судопроизводства // Обвинение и защита по уголовным делам: исторический опыт и современность. - СПб. :Юрид. центр, 2015. - С. 80-88

5 Руновский А.В. Дифференциация уголовно-процессуальных форм досудебного производства по делам публичного обвинения: Дис... канд. юрид. наук. М., 2012. – 240 с.

6 Головкин Л.В. Перспективы реформирования органов, осуществляющих обеспечение безопасности и борьбу с преступностью в Республике Казахстан Вестник права Республики Казахстан. – 2010 - С. 38-43

7 Ахпанов А.Н., Тукиев А.С., Казиев З.Г. Уголовное досудебное производство в РК: тренд институциональных преобразований. Режим доступа: [https:// www.zakon.kz/4863385-ugolovnoe-dosudebnoe-proizvodstvo-v-rk.html](https://www.zakon.kz/4863385-ugolovnoe-dosudebnoe-proizvodstvo-v-rk.html)

ОТКАЗ ОТ ОБВИНИТЕЛЬНОГО УКЛОНА В СТАДИИ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ – ОДИН ИЗ ПУТЕЙ ЗАЩИТЫ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРАВ ГРАЖДАН

В статье рассматриваются вопросы реформирования правоохранительной и судебной системы призачитие конституционных прав и свобод граждан затрагиваемый в последние годы и поднятый Главой государства Касым-Жомартом Кемеловичем в Послании народу Казахстана 1 сентября 2020 года. В системе правоохранительных органов до сих пор присутствует обвинительный уклон от которого еще никак не удастся избавиться.

Стадией, где происходит наибольшее нарушение конституционных прав граждан, вовлеченных в орбиту уголовного преследования, является досудебная стадия расследования. Поэтому, на эту стадию уголовного процесса следует обратить особое внимание. Кроме того, значительный пласт проблем находится не только в процессуальной, но и в организационно-правовой сфере. В этой связи положения УПК РК, связанные с доказательственной деятельностью в досудебном производстве, должны рассматриваться в формате новых задач и обновленных функций органов досудебного расследования, прокурора, следственного судьи и адвоката.

Если в Казахстане будет решен неоднократно ставившийся Лидером нации вопрос о подлинной, а не иллюзорной институциональной независимости судьи при отправлении правосудия внутри самой судебной системы, то процедурно-технические проблемы, в том числе о деформализации доказывания, станут вторичными и решатся в справедливом судебном разбирательстве без влияния материалов уголовного дела в какой бы то ни было форме.

Ключевые слова: досудебное расследование, конституционные права, обвинительный уклон, правоохранительные органы, полицейское дознание.

REFUSAL OF THE ACCUSATORY BIAS AT THE STAGE OF PRE-TRIAL INVESTIGATION IS ONE OF THE WAYS TO PROTECT THE CONSTITUTIONAL RIGHTS OF CITIZENS

The article deals with the issues of reforming the law enforcement and judicial system in the protection of constitutional rights and freedoms of citizens, which was raised in recent years by the Head of state Kassym-Jomrt Kemelovich in his Address to the people of Kazakhstan on September 1, 2020. In the system of law enforcement agencies, there is still an accusatory bias from which it is still not possible to get rid of.

The stage where the greatest violation of the constitutional rights of citizens involved in the orbit of criminal prosecution occurs is the pre-trial stage of the investigation. Therefore, special attention should be paid to this stage of the criminal process. In addition, a significant layer of problems is not only in the procedural, but also in the organizational and legal sphere. In this regard, the provisions of the CPC of the Republic of Kazakhstan related to evidentiary activities in pre-trial proceedings should be considered in the format of new tasks and updated functions of the pre-trial investigation bodies, the Prosecutor, the investigating judge and the lawyer.

If Kazakhstan resolves the question repeatedly raised by the Leader of the nation about the true, rather than illusory, institutional independence of the judge in the administration of justice within the judicial system itself, then procedural and technical problems, including the deformatization of evidence, will become secondary and will be resolved in a fair trial without the influence of the materials of the criminal case in any form.

Key words: pre-trial investigation, constitutional rights, accusatory bias, law enforcement agencies, police investigation.

References

- 1 Memleket basshysy Qasym-Jomart Toqaevtyń Qazaqstan halqyna Joldaýy. 2020 jylǵy 1 qyrkúiek. <https://egemen.kz/article/246495-memleket-basshysy-1-qyrkuyekte-qazaqstan-khalqyna-zholdauyn-dgariyalaydy>
- 2 Kozýbenko Iý.V. Ýgolovnoe presledovanie kak element mehanizma ýgolovno-pravovogo regýlrovaniia. Gosýdarstvo i pravo. 2008, № 2, s. 108-113.
- 3 Larin A.M. Rassledovanie po ýgolovnomý delý: protsessýalnye fýnktsii. M., 1986. S.25.
- 4 Smirnov A.V. Deformalizatsiia ýgolovno presledovaniia - glavnaia zadacha reformy ýgolovno sýdoproizvodstva // Obvinenie i zaita po ýgolovnym delam: istoricheskii opyt i sovremennost. - SPb. :Iýrid. tsentr, 2015. - S. 80-88
- 5 Rýnovskii A.V. Differentsiatsiia ýgolovno-protsessýalnih form dosýdebnogo proizvodstva po delam pýblichnogo obvineniia: Dis... kand. iýrid. naýk. M., 2012. – 240 s.
- 6 Golovko L.V. Perspektivy reformirovaniia organov, osýestvliiaýih obespechenie bezopasnosti i borby s prestýpnostiý v Respýblike Kazahstan Vestnik prava Respýblikı Kazahstan. – 2010 - S. 38-43
- 7 Ahpanov A.N., Týkiev A.S., Kaziev Z.G. Ýgolovnoe dosýdebnoe proizvodstvo v RK: trend institýtsionalnih preobrazovaniı. Rejim dostýpa: <https://www.zakon.kz/4863385-ugolovnoe-dosudebnoe-proizvodstvo-v-rk.html>

Information about authors:

Renat Shaikhadenov, PhD, Associate Professor of Department of criminal law disciplines, Kh.DosmukhamedovAtyrau University, Atyrau, Kazakhstan, E-mail: r.shaikhadenov@asu.edu.kz

DOI 10.47649/vau.2020.v58.i3.18

FTAMP 10.15.23

ӨОЖ 342.41 (574)

В.К.Наурызова¹, У.Ж.Кайрова¹

¹Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті
Атырау қ., Қазақстан Республикасы
veneran8282@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯСЫ: БІРЛІК, ТҰРАҚТЫЛЫҚ ЖӘНЕ ӨРКЕНДЕУ

Мақала барысында Ата заңымыздың даму тарихы мен даму жолындағы конституциялық құндылықтың мәртебесі, заң үстемдігі зерттелген. Конституциялық реформа негіздері анықталған. Мемлекеттің саяси жүйесі конституциямызда нақты жазылған. Сонымен бірге бұл заң алғаш рет саяси жүйенің өзегі - президенттік жүйені сипаттайды. Бүгінде біздің Конституция мен заңдар шығармашылық пен кәсіпкерлікті ынталандыруға мүмкіндік береді деп айта аламыз. Бұл норма негізгі мақсаты, конституциялық заңдармен реттелуі тиіс қоғамдық қатынастар аясын, заңдарды, Президент Жарлықтарын, Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдардың нормативтік құқықтық актілерін анықтайды.

Қазақстан Республикасының Конституциясының еліміздің Негізгі құжаты ретінде алатын орны мен маңыздылығына, ерекшеліктеріне назар аудару керек екендігі айтылған. Сонымен қатар, Конституциямыздың қабылдануы, оның жеткен жетістіктері, Қазақстан елінің құқықтық мемлекет екендігін дәлелдейтін іс-шаралар баяндалып отыр. Жаңа Конституцияның жобасы бүкілхалықтық талқылау үшін бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланғаннан кейін-ақ, шын мәнісінде оның жұмысына бүкіл ел кірісті деп айтуға болады.

Жоғары заңдық күш пен тұрақтылыққа ие, азаматтардың, азаматтық қоғам институттарының, мемлекеттік ұйымдар мен мемлекеттік органдардың құқықтық мәртебесі саласындағы негізгі әлеуметтік қатынастарды нығайтып, реттейтін Республика Конституциясы конституциялық дамудың жаңа кезеңінің бастамашысы екеніне сенімдімін.